

ERKIN IQTISODIY HUDUDLARNI TASHKIL ETISHNING IQTISODIY VA INSTITUTSIONAL ASOSLARI

Magistrant **Qilicheva Nodira Shuxrat qizi**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Erkin iqtisodiy hududlar (EIH) — bu davlat iqtisodiyotini rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, eksport hajmini oshirish va yangi ish o‘rinlarini yaratish maqsadida maxsus yengilliklar va preferensiyalar bilan tashkil etiladigan hududlardir. Ushbu hududlarning muvaffaqiyati iqtisodiy va institutsional asoslarni to‘g‘ri tashkil etishga bog‘liq.

Erkin iqtisodiy hududlar (EIH) ko‘plab mamlakatlarda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va sanoatni rivojlantirishning samarali vositasi sifatida xizmat qilib kelmoqda. O‘zbekiston ham ushbu hududlarning ahamiyatini tan olgan holda, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida mamlakat bo‘ylab bir qator erkin iqtisodiy zonalarni tashkil etdi. Bu hududlar mahalliy ishlab chiqarish va resurs salohiyatidan keng va samarali foydalanishni ta‘minlash, shuningdek, transport, muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

EIHLarning asosiy maqsadi — mahalliy va xorijiy investorlarni jalb qilish. Bu quyidagi usullar bilan amalga oshiriladi:

- Soliq imtiyozlari (soliq stavkalarining pasaytirilishi yoki vaqtinchalik to‘lanmasligi).
- Import va eksport operatsiyalari uchun bojxona to‘lovlarining bekor qilinishi yoki kamaytirilishi.
- Yer va bino ijarasi uchun qulay shartlar.

EIHLarda yuqori texnologiyali, energiya tejamkor va ekologik xavfsiz ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratiladi. Bu hududlar iqtisodiyotning turli sohalarida texnologik yangilanishlarni amalga oshirish uchun platforma sifatida xizmat

qiladi. EIHlar eksportga yo‘naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqarish uchun qulay sharoitlar yaratadi. Bu mamlakatning xalqaro savdo balansini yaxshilashga yordam beradi. EIHlar bir hududni boshqa hududlar bilan bog‘laydigan iqtisodiy rivojlanish markazlari sifatida xizmat qiladi. Ular hududiy iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish va ish bilan ta‘minlashni yaxshilashga yordam beradi.

EIHlarni tashkil etish muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun quyidagi iqtisodiy shartlar muhim ahamiyatga ega:

- Qonunchilik bazasi: Barqaror va sarmoyadorlarni himoya qiluvchi qonunlar va qoidalar mavjud bo‘lishi kerak.

- Infratuzilma: Transport, logistika, energiya va kommunikatsiya infratuzilmasi rivojlangan bo‘lishi zarur.

- Kadrlar tayyorlash: Hududdagi mehnat bozorining malakali ishchi kuchi bilan ta‘minlanganligi.

- Geografik joylashuv: Xalqaro savdo yo‘llariga yaqin joylashgan hududlar ustunlikka ega.

Erkin iqtisodiy hududlar mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish uchun muhim vositadir. Ular iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish, xorijiy sarmoyalarni jalb qilish va mahalliy iqtisodiyotni globallashtirish jarayonlariga moslashtirish orqali katta iqtisodiy samara beradi. Shu sababli, EIHlarni muvaffaqiyatli tashkil etish va boshqarish milliy iqtisodiy siyosatning muhim qismi hisoblanadi.

EIHning institutsional asoslari

Erkin iqtisodiy hududlarni muvaffaqiyatli tashkil etish va boshqarish uchun institutsional mexanizmlar quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi:

1. Yuridik-huquqiy bazaning yaratilishi: EIH faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlar va me‘yoriy hujjatlarni ishlab chiqish.

2. Boshqaruvning samarali tizimi: Davlat va xususiy sektor hamkorligiga asoslangan boshqaruv tizimi, shaffoflik va javobgarlikni ta‘minlash.

3. Regulyator organlar faoliyati: Raqobat muhitini ta‘minlash va moliyaviy monitoringni amalga oshirish uchun mustaqil regulyator organlarning shakllantirilishi.

4. Institutsional qo‘llab-quvvatlash: Ta’lim, kadrlar tayyorlash va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish orqali EIH doirasida inson kapitalini rivojlantirish.

Mavjud amaliyotlar tahlili

Dunyo miqyosida erkin iqtisodiy hududlar turli shakllarda tashkil etilgan:

- Xitoydagi maxsus iqtisodiy zonalar (Shenchjen, Shanhay): Innovatsion texnologiyalar va eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarish faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan.

- Dubay erkin zonasi: Xalqaro biznes markazi sifatida infratuzilmani mukammallashtirish orqali jahon investitsiyalarini jalb qilishga muvaffaq bo‘lgan.

- Polshada erkin iqtisodiy zonalar: Yevropa Ittifoqi investitsiyalarini jalb qilish va sanoatni diversifikatsiyalashda samarali bo‘lmoqda.

Erkin iqtisodiy hududlarning afzalliklari va muammolari

Afzalliklari:

- Sanoatning modernizatsiyasi va texnologik rivojlanishi;
- Ish o‘rinlarining yaratilishi;
- Tashqi savdo salohiyatining oshishi.

Muammolari:

- Notekis hududiy rivojlanish xavfi;
- Resurslar samaradorligining pastligi;
- Yengilliklardan suiiste‘mol qilish ehtimoli.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga yo‘llagan murojaatnomasida mamlakatimizdagi resurslardan nooqilona foydalanish holatlari qayd etildi. Xususan, Investitsiya dasturiga kiritilgan loyihalarning iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqligi va rentabelligi yetarlicha chuqur tahlil qilinmagani, moliyaviy manbalar aniq belgilanmagani, loyihalar tanlashda shaffoflikning yo‘qligi hamda mablag‘larning samarasiz sarflanishi kabi kamchiliklar iqtisodiy rivojlanishga salbiy ta’sir ko‘rsatgani ta’kidlandi. Ushbu muammolarni bartaraf etish zarurati investitsiya dasturlarini shakllantirish tartibi va moliyalashtirish mexanizmlarini tubdan qayta ko‘rib chiqish, samarasiz amaliyotlarga

barham berish, investitsiyalarni iqtisodiyotning real sektoriga jalb qilish hamda loyihalarni shakllantirishda tamomila yangi yondashuvlarni joriy etishni talab qildi.

Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Loyiha boshqaruvi milliy agentligining tashkil etilgani, Investitsiyalar bo‘yicha davlat qo‘mitasi va hukumat huzurida Investitsiyalar, innovatsion rivojlantirish, erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalari faoliyatini muvofiqlashtirish hamda turizm masalalariga mas’ul kompleksning tuzilishi muhim dastlabki qadam sifatida e’tiborga loyiqdir. Rivojlanish davlat dasturlarini amalga oshirish nafaqat respublika iqtisodiy o‘shishini va xalq farovonligini oshirish, balki investitsiyaviy jozibadorlikni kuchaytirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish hamda yalpi ichki mahsulot o‘shishini ta’minlashda asosiy manba hisoblanadi. Ushbu loyihalar chuqur o‘rganilgan, samarali va moliyalashtirish manbalari aniq belgilangan bo‘lib, maxsus davlat komissiyasi tomonidan doimiy nazoratga olinadigan dasturlar sifatida amalga oshirilmoqda.

Erkin iqtisodiy hududlarni (EIH) tashkil etish zamonaviy iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim vositalaridan biridir. Bu hududlar iqtisodiy o‘shishni jadallashtirish, xorijiy va mahalliy sarmoyalarni jalb qilish, zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish va eksport salohiyatini oshirish imkonini beradi. Ular davlatning iqtisodiy siyosatini amalga oshirishda strategik ahamiyatga ega bo‘lib, iqtisodiy va institutsional asoslar asosida samarali boshqarilishi zarur.

EIHLarni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun barqaror va tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi qonunchilik bazasini shakllantirish, rivojlangan infratuzilma yaratish, malakali ishchi kuchini tayyorlash va raqobatbardosh investitsiya muhitini ta’minlash zarur. Ayniqsa, soliq va bojxona imtiyozlari, yer va resurslardan foydalanish bo‘yicha qulay shartlar, innovatsion rivojlanish va texnologiya transferi uchun imkoniyatlar EIHNing muvaffaqiyati uchun asosiy omillardir.

EIHLarning iqtisodiy samaradorligi quyidagi natijalarda o‘z aksini topadi:

- Ish o‘rinlarining ko‘payishi va aholi bandligining oshishi.
- Davlat byudjetiga tushumlarning ortishi.
- Eksport hajmining oshishi va savdo balansining yaxshilanishi.

- Hududlararo iqtisodiy tengsizlikning kamayishi va zaif hududlarning rivojlanishi.

Xulosa qilib aytganda, EIHlar mamlakatning iqtisodiy rivojlanish strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning samaradorligini oshirish uchun iqtisodiy va institutsional asoslarni mustahkamlash, shuningdek, boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish zarur. Shu bilan birga, EIHlar orqali iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi va global bozor talablari bilan integratsiyasi ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Умарова З. О., Обидова Ф. Я. ЗНАЧЕНИЕ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ //Актуальные научные исследования в современном мире. –2019. –No. 2-6. –С. 53-57
2. Yahyoeyevna, O. F., & Tatulovna, Z. M. (2024). ISSUES OF PROVIDING ECONOMIC STABILITY UNDER THE INFLUENCE OF FACTORS OF SAVING. JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE, 3(1), 374-379.
3. World Bank Group. "Ease of Doing Business Report". Washington, D.C.: World Bank, 2023.
4. Mustafayev A. X., Saidova D. S. "Iqtisodiy zonalarni boshqarishning samarali usullari". Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsiyalar, 2022.